

В.С. Пілецький, О.М.Пітик

ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України

76025, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка 57

Івано-Франківський національний медичний університет, Міністерство
охорони здоров'я України

76018, м.Івано-Франківськ, вул. Галицька 2

У статті зроблена спроба проаналізувати проблему негативного впливу медіанасилля на особистість підлітка, а також накреслена стратегія профілактики деструктивного впливу ЗМІ на сучасних підлітків.

Ключові слова: засоби масової інформації, масова культура, установка, десенсибілізація, копінг – стратегії, катарсис, когнітивні стратегії, мода.

In clause attempt to analyse a problem of negative influence of mediaviolence over the person of the teenager is made, and strategy of preventive maintenance of destructive influence of mass-media on modern teenagers is still traced.

Key words: mass-media, mass culture, desensibilization, coping-strategies, catarsis, cognitive strategies, fashion.

Постановка проблеми. Ефекти насилля в мас – медіа неодинакові для різних глядачів, люди по – різному реагують на вплив телебачення і окремі епізоди шоу впливають на них сильніше. Це може призвести до агресії особливо в сучасних підлітків. При виборі політики регуляції актами закону або основних принципів телеіндустрії потрібно враховувати ці відмінності. Необхідно звернутись до вивчення інших чинників поведінки, включаючи сім'ю, телебачення, власні думки дитини, які призводять до агресивної поведінки [4].

Більшість дітей в наш час починають дивитися телевізор у віці з трьох років, а до п'ятнадцяти років проводять за телеекраном більше часу ніж в школі. Зокрема, вони проводять багато часу за переглядом бойовиків і пригодницьких серіалів, а в них моделюється доволі багато агресивних вчинків. Висока соціальна значущість, широка поширеність та виразні негативні наслідки протиправних агресивних дій, скоєних підлітками під впливом телепродукції агресивного змісту, зумовлюють необхідність пошуку нових, більш специфічних для даного явища, ефективних та демократичних у застосуванні методів психокорекційної роботи [3]. Особливо це стосується тінейджерів, атже на тлі адаптивних проблем підліткового віку несвідоме прихильництво до перегляду телепрограм з насильницьким змістом, призводить до викривленого сприйняття побаченого на телеекрані, і, як наслідок, до формування проявів делінквентної поведінки [5].

Мета статті. Накреслити шляхи профілактики деструктивного впливу засобів масової інформації на сучасних підлітків.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Розвиток особистості відбувається під впливом різних соціальних інститутів: сім'ї, школи, позашкільних установ, а також під впливом засобів масової інформації (друк, радіо, телебачення) і живого, безпосереднього спілкування дитини з оточуючими людьми. Через друк радіо, телебачення та інші ЗМІ здійснюється широкий і різний виховний вплив адресований великій аудиторії користувачів. Перевага даних способів виховного впливу полягає в тому, що в якості джерела виховних впливів можна використати найкращих спеціалістів, найкращі зразки і досягнення педагогіки, культури «тиражуючи» їх в потрібній кількості через відповідні технічні засоби і повторно відтворюючи скільки разів, скільки вимагається.

У всі часи зміна історичних епох та етапів розвитку людського суспільства супроводжувалась формуванням нової системи управління та впровадженням нових засобів комунікації. З однієї сторони вони слугували знаряддям влади над розумами людей та були доступні тільки обраним. З іншої сторони, вони мали здатність змінювати ментальність населення.

Один з найбільш відомих вчених-медієвістів, семіотик, спеціаліст з масової культури, професор Болонського університету і доктор багатьох університетів Європи і Америки Умберто Еко проаналізував психологічні наслідки втручання нових способів та засобів масової комунікації на протязі всьєї людської історії. В епоху рукописних книг ними могли користуватись лише обрані, решта отримували інфрмацію та знання про світ і про своє місце в ньому, дивлячись на фрески та розписи соборів Середньовіччя та слухаючи проповіді священнослужителів, що читали рукописи та мали можливість аналізувати інформацію та доносити ту, що на їхню думку потрібна, до слухачів. З точки зору сучасних технологій, це була телевізійна програма з незмінним відеорядом та готовим набором суджень про світ, мораль, Бога, про життя та смерть людини. Впровадження друкарства книг сприяло редукції архаїчного мислення та зруйнувало образність, наглядність на незмінність візуальної культури. Книга стала джерелом надмірної інформованості людей, відовлікала від роздумів над вічними цінностями, пробуджувала до вільної інтерпретації, критики, виникнення та висловлювання власних суджень. Мислення трансформувалось з конкретно-образного в абстрактно-логічне. Костри Інквізиції не змогли повернути людство до візуальної культури, однак це надзвичайно успішно зробило телебачення [8].

З моменту винаходу телебачення наша цивілізація стала повертатись до візуальних образів та візуальної культури. Особлиість її впливу на психологію людини полягає в тому, що візуальні образи здатні перетворювати частні, ті, що були у висловлюваннях лише деяких людей, в загальні, що дозволяє легко переконувати телекористувачів в тих ідеях або проектах, які не викликали би довіри, якщо б вони були прочитані (навіть багаторазово) та критично переосмислені. Глобальна орієнтація на зорові образи сприяла зниженню грамотності та пожвавленню архаїчного та конкретно-образного мислення. Сьогодні, коли практично все населення світу отримує інформацію по телебаченню і 80% їй довіряють, спостерігається спалах архаїчного мислення, деструктивних форм поведінки та прогресуюче наростання безграмотності [8].

Ці тенденції все більше враховуються друкованими виданнями, які з кожним роком все більше нагадують дитячі книжки з мінімумом тексту з кольоровими картинками. Мінімум тексту (як правило, примітивного) і максимум кольорових фотографій (що зазвичай збуджують базисні потреби) – таким зараз є інтерфейс популярних видавництв.

На думку Умберто Еко, в найближчому майбутньому суспільство буде поділено на два класи: тих, хто дивиться тільки телевізор (тобто отримує готові образи і судження про світ без їх критичного усвідомлення) і тих, хто працює за комп'ютером (тобто тих, хто обробляє, критично осмислює та займається відбором інформації, в тому числі і для показу по телебаченню). Тобто, вже зараз починається розмежування культур, що виразно нагадує існування в Середньовіччі: між тими, хто дивиться на образи в соборі та слухає проповідника, з тими, хто здатен був читати рукописи, критично їх оцінювати і проповідувати потрібні, з їх точки зору, ідеї [8].

Готуючи літературу для дітей, фільми, радіо і телепередачі можна завчасно ретельно обмірковувати їх зміст, зважити і оцінити можливий виховний вплив. Все це є наявними перевагами, але існує й вагомий недолік у виховних впливах ЗМІ: джерело виховних впливів розрахований в основному на середню особистість і не може надійти до кожної дитини, тобто вони є індивідуалізовані і не мають зворотного зв'язку [3].

Схематично шляхи профілактики деструктивного впливу ЗМІ на сучасних підлітків відображається наступним чином (рисунок 1.)

Все більший вплив на розвиток особистості з підліткового віку починають виявляти ЗМІ і культура. Впливом ЗМІ на підлітків і юнаків керувати важче ніж впливом школи і сім'ї. Тим не менше і тут є деякі можливості для цілеспрямованого регулювання виховних впливів. Вони пов'язані з наданням допомоги у виборі повідомлень ЗМІ змісту радіо і телепередач у їх коментарях. Цікавитися газетами і журналами, що передбачені для дорослих діти починають з підліткового віку.

Рис. 1. Шляхи профілактики деструктивного впливу ЗМІ на сучасних підлітків.

Якщо даним процесом не керувати, то з врахуванням епізодичності випадковості і нерегулярності інтересів дітей до читання газет і журналів для дорослих їх виховний вплив стає передбачуваним. В результаті у дітей не формується вибірковість читання до якої важко орієнтуватися у великому потоці інформації, що поступає з багатьох газет і журналів, що зараз друкуються [4]. Коли говориться про необхідність керування масовою інформацією, що поступає до дітей середнього і старшого шкільного віку, мова йде не про природне обмеження звернення дитини до сучасних джерел масової інформації і культури. Скоріше мається на увазі необхідність формування у дітей певного смаку, соціальної позиції і культури, включаючи естетичну. Оточуючі дитину дорослі, батьки, інші члени сім'ї в цьому відношенні можуть надати їй неоціненну допомогу, порекомендувавши щось прочитати, або переглянувши підлітком, або юнаком телепередачі прокоментувати отримані ним відомості. Бажано щоб інформування про соціальні, політичні, економічні, культурні події в сім'ї, школі було регулярним і взаємним. Цим систематично повинні займатися не тільки вчителі і батьки, але й самі діти. Тоді у них виробиться потреба у зверненні до ЗМІ, установка на розуміння, знання, хороший смак і вибірковість у сприйнятті інформації.

Молодіжна мода масова культура також виявляють великий виховний вплив на дітей причому іноді, в силу розповсюдженості подібних явищ серед юнаків і підлітків, створюється враження, що вплив моди і масової культури достатньо серйозний, стійкий, глибокий. Насправді це не так. Багато захоплень подібного роду тимчасові і поверхові, з віком проходять. Тривогу повинні викликати не самі ці захоплення, а їх тривалі наслідки.

Тимчасовість і плинність захоплень модою і масовою культурою не означає, що вони взагалі не виявляють ніякого впливу на особистість підлітка. Такий вплив є, але він опосередкований спілкуванням з однолітками, які мають такі самі захоплення і стають на певний час об'єктами особистісного і поведінкового наслідування для дітей, що з ними спілкуються [4].

В сьомих – восьмих класах школи деякі підлітки починають систематично і цілеспрямовано займатися самовихованням. Це особливо

характерно для хлопців, в середовищі яких, ідеал мужності стає одним з основних ідеалів, що породжує критерії оцінки оточуючих людей. Підлітки люблять пригодницькі, романтичні фільми і відповідну літературу, тому, що саме в них зустрічаються герої, які володіють потрібними якостями мужності, сміливості, характером і силою волі. Підлітки намагаються наслідувати цих героїв у житті, відтворюючи в іграх і ситуаціях, які вони створюють.

Брайс і Фішер: [7] розробляли методи установок дітей до телевізійного насилля. 169 першокласників і третьокласників, які дивилися багато фільмів з насиллям по телевізору, пройшли дві сесії терапії на протязі двох років. Перша сесія включала показ дітям відео кліпів і дискусій на тему насилля та інших не насильницьких «реалістичних» способів вирішення проблем. Ні сесія терапії, ні дискусія контрольної групи в якій обговорювались інші аспекти телебачення, не виявили ніякого впливу на власну жорстоку поведінку дітей і в їх віру в реальність насилля на екрані.

Тим не менше, друге втручання, проведене психологами в тій самій групі 9 місяців по тому, спонукало дітей шукати докази проти негативного впливу телевізійного насилля, вони писали твори на цю тему і записували на відео читання своїх есе. Така терапія (а не контроль) призвела до зниження жорстокості в поведінці і послабленню взаємозв'язку агресії і перегляду насилля по телевізорі.

Дещо інший підхід розробили Уілсон, Кантор та їх колеги. Вони звернулись до класичного формування умовних рефлексів і використали техніку систематичної десенсибілізації, щоб знизити реакції страху у дітей не лякаючи передачі і фільми [7]. Наприклад, перш ніж подивитися страшний фільм про ящірок, з дітьми у віці 5 – 10 років, проводили наступний експеримент: а) діти перед переглядом бачили живу ящірку; б) спостерігали, як експериментатор торкався до живої ящірки; в) не бачили живої ящірки. Найсильніше зниження негативних емоційних реакцій і інтерпретацій відбувалося в групі, де експериментатор доторкався до ящірки. Успіхи Х'юсмана, Уілсона та їх колег у послабленні ефекту телевізійного насилля за

допомогою тренінгу дозволяють говорити, що антисоціальне наuczіння може бути змінене з допомогою нового наuczіння.

Тамборіні і його колеги запропонували новий підхід до послаблення негативних ефектів насилля в масмедіа, досліджуючи індивідуальні відмінності [7]. Якщо припустити, що люди одного типу (з високим рівнем емпатії) вважають зображення насилля позбавленим смаку і таким, що спричиняє тривогу, а інші (ті, що шукають гострих відчуттів) збуджуються від сцен насилля і відчують приємне задоволення, то можна, культивууючи їх емпатію і засуджуючи пошук гострих відчуттів зробити так, що спостереження сцен насилля не буде здаватися їм приємним. Подібним чином, заохочуючи психологічну ідентифікацію з жертвами насилля, а не з тими, хто ображає, можна знизити рівень насолоди від перегляду жорстоких фільмів і сцен насилля по телебаченню.

Існує такий психологічний ефект показу насилля, як катарсис. Поняття катарсису входить до поетики «Аристотеля». Аристотель писав про драматичне очищення емоцій глядачів. В сучасності це поняття широко використовується в психоаналітичній теорії. На думку Фрейда, «Ід», «Его» і «Суперего» знаходяться в постійному конфлікті, при цьому імпульси Ід намагаючись знайти вихід, переростають в тривогу і зіштовхуються з моралістичним Суперего. Несвідомі, погрожуючі імпульси, такі як, секс і агресія, пригнічуються свідомістю, але коли знову повертаються, то можуть спричинити людські хвилювання. Ці пригнічені імпульси, а також тривога, яку вони викликають, можуть виражатися у відкритій сексуальній або жорстокій поведінці або проявлятися непрямим чином в сублимуючій діяльності, що заміщується, наприклад під час спостереження за жорстокою або сексуальною поведінкою героїв телеекрану. Одна з версій теорії катарсису говорить, що перегляд насилля в масмедіа знижує рівень збудження людини і таким чином людина менш схильна до жорстокості. Доведено, що зниження рівня збудження пов'язано з послабленням прояву жорстокої поведінки. Ще один варіант теорії катарсису: насилля по телебаченню може пробудити реакцію гальмування, яка «зупиняє» жорстокі імпульси. Ні одне з цих пояснень все ж не спростовує

висновок про те, що після перегляду актів насилля на екрані поведінка людини стає більш агресивною. Існує інше поняття, зокрема, по відношенню до страху. Різні копінг-стратегії виявили свою ефективність на різних етапах розвитку, даючи можливість редукції страху, що викликаний відповідним медіа змістом, або навіть попереджуючи його [1]. Психологічна значимість копінгу полягає в тому, щоб більш ефективно адаптувати людину до потреб ситуації, при цьому даючи можливість оволодіти нею, послабити або пом'якшити вимоги, намагались уникнути або звикнути до них, і, таким чином, загасити стресовий вплив ситуації. Копінг-поведінка має дві функції – фокусування на проблемі, на руйнування стресового зв'язку особистості та середовища, та фокусування на емоціях, спрямованих на управління емоційним дистресом. Копінг-стратегії по відношенню до страху можна розділити на дві категорії: не когнітивні, когнітивні. Не когнітивні стратегії, що не вимагають від глядача обробки вербальної інформації, виявились ефективними стосовно дошкільників. Когнітивні стратегії, що вимагають активації когнітивних процесів (наприклад, обговорення страху), діють, як правило, стосовно учнів молодших і старших класів хоча не когнітивні стратегії при цьому також використовуються. Дослідження показали, що дівчатка підлітки, за їх словами, на відміну від хлопчиків, надають перевагу не когнітивним стратегіям [1].

Для того, щоб допомогти дітям подолати страх, який викликаний медіа продукцією використовуються наступні види не когнітивних копінг – стратегій:

- Візуальна десенсибілізація дозволяє поступово підготувати дітей до сприйняття лякаючої продукції. В одному дослідженні дітям показували резинового тарантула, щоб вони не злякалися його при перегляді епізоду, в якому фігурували великі павуки. Перегляд знятої на відео сцени, гримування актора також слугував меті візуальної десенсибілізації.
- Фізичні дії. Деякі діти бояться менше, якщо під час перегляду страшних сцен притуляють до себе улюблену іграшку. Їжа і вода під час перегляду тривожних фільмів і передач, як показали експерименти, також знижують страх, однак деякі вчені стверджують, що таким чином діти просто відволікаються від неприємного змісту передачі. Деякі діти закривають очі

руками, однак дослідження показали, що тільки маленькі діти використовували цей прийом з метою редукції страху; діти більш старшого віку при цьому відчували ще більший страх [1].

Види когнітивних стратегій. Використання когнітивних стратегій переважно стосується дітей старшого віку, що пояснюється рівнем їх розвитку. Коли дітей просять враховувати, що пов'язані на екрані події не мають нічого спільного з дійсністю, вірогідність переляку менша. Якщо в ЗМІ зображується високо реалістична загроза, однією з найефективніших когнітивних копінг – стратегій буде надання позитивної інформації про те, що згадувана загроза являє мінімальну небезпеку [1].

Висновок. Стурбованість з приводу медіа насилля була і залишається одним із основних чинників, що визначають політику держави. Одна з останніх прийнятих державою заходів – акт про телекомунікації від 1996 року, який зобов'язує виробників встановлювати телесигнали V чіпи на нових моделях телевізорів; а також вимагає, щоб телекомпанії присвоювали фільмам категорії, що показують їх природність для певних вікових груп.

Багато фільмів і передач збуджуюче діють на психіку глядачів. Такий вплив кіно і телебачення може бути тривалим. Так звані слешери, фільми категорії R, надзвичайно популярні серед підлітків, містять багато насилля, звичайно в сексуальному контексті. При регулярному перегляді слешерів у чоловіків відбувається десенсибілізація. Реакція страху на медіапродукцію особливо у дітей була і залишається предметом одного з напрямів в галузі досліджень медіавпливу.

Таким чином, нові комунікаційні технології заставляють нас переосмислити процеси масової комунікації. Нові медіа дають можливість користувачам активніше брати участь у комунікаційному процесі і ставитися більш вибірково до повідомлень, що отримуються [1]. Нові медіа технології поступово підтверджують свою вибірккову цінність і корисність для навчальних цілей [1].

Список джерел:

1. Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432с.
2. Возняк Л.С. Психологія бізнесу: Довідково – методичний посібник. – Івано – Франківськ: Місто НВ, 2004. – 148с.
3. Ісаков Р.І. Принципи психокорекційної роботи з делінквентними підлітками, що є несвідомими прихильниками перегляду телепродукції агресивного змісту // Архів психіатрії. – 2005. – Т.11, №2 (41). – С.130-132.
4. Науменко Т.В. Психологические методы воздействия на массовую аудиторию // Вопросы психологии. – 2003. - №6. – С.63 – 71.
5. Подкорытов В.С. Основные направления работы по медико-социальной реабилитации детей и подростков с пограничными нервно-психическими заболеваниями // Український вісник психоневрології. – 1995. – Т.3, вип.2. – С.368-369.
6. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ – М», 2003. – 672с.
7. Титаренко Т. Людина в соціумі // Психолог. – 2003. – січ. (№5). – С.41 – 56 (вкладка).
8. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость. Формирование, диагностика, коррекция и профилактика. / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Больбот – Дніпропетровськ: “Пороги”. – 2006. – 193с.

Відомості про авторів:

Пілецький Віктор Сидорович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Адреса: м. Івано-Франківськ, вул. Миколайчука 20а, кв. 10, роб. тел. 8(03422)23147

Пітик Олена Миколаївна – кандидат медичних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології і медичної психології Івано-Франківського національного медичного університету. Адреса: м. Івано-Франківськ, вул. Заклинських 6, кв. 95., роб. тел. 8(0342)572347

